

Hederskulturer och hedersrelaterat våld

Uppkomst och betydelse

Sara Magnusson

Luleå tekniska universitet

C- uppsats
Historia

Institutionen för Industriell ekonomi och samhällsvetenskap
Avdelningen för Samhällsvetenskap

Hederskulturer och hedersrelaterat våld – Uppkomst och betydelse

Uppsats för C-seminariet i historia vid Luleå Tekniska Universitet

Höstterminen 2006

Författare: Sara Magnusson

Handledare: Maj-Britt Westerlund

Innehåll

1. Introduktion	3
1.1. Motivering	3
1.2. Syfte	4
1.3. Metod, material och källkritik	4
1.3.1. Forskningsetik	8
1.4. Avgränsningar	9
2. Hedersbegreppet	10
2.1. Hedersbegreppet i olika kulturer	10
2.2 Gruppens samt mäns och kvinnors relation till hedersbegreppet	11
2.3 Sløjans roll i hederskulturen	13
2.4 Det europeiska hedersbegreppets historia	14
2.5 Mekanismer bakom och alternativa lösningar till hedersrelaterat våld och hedersmord	15
2.6 Syn på kvinnligt respektive manligt sexuellt beteende i hederskulturer	16
2.7 Konsekvenser för pojkar och män	17
3. Hur arbetar kommunen och kvinnojouren med hedersrelaterat våld?	19
4. Sammanfattning/Konklusion	21
Käll- och litteraturförteckning	24
Otryckta källor	24
Intervjuer	25
Bilaga 1. Utskrift av intervju om hedersrelaterat våld 29 mars 2006 med anställd på Kvinnojouren Iris i Luleå	26

1. Introduktion

Dagens Sverige är inte ett homogent samhälle. 2004 bestod befolkningen till 17 procent av personer med utländsk bakgrund (Landguiden 2006). Att möta människor från andra länder och kulturer tillhör vardagen för många människor, oavsett var i Sverige man bor. Möten kan utmytna i ökad kunskap och förståelse, men också i konflikter. Mordet på Fadime Sahindal i Uppsala 2002 är ett exempel på en sådan konflikt som till och med kan betecknas som en katastrof. Mordet förde fram debatten om heder och hedersrelaterat våld både på den politiska dagordningen och i media. Tragiskt nog var inte hedersmordet på Fadime Sahindal en isolerad händelse. Sedan 2002 har teve och tidningar vid ett flertal tillfällen rapporterat om våld och mord i heders namn. Från politiskt håll har frågan debatterats om hur man bäst löser problemen, både ur social och juridisk synvinkel. I den här uppsatsen kommer hederskultur och hedersrelaterat våld att belysas från olika utgångspunkter. Heder definieras i den här uppsatsen som ett begrepp som existerar i grupper där mannens heder är beroende av kvinnans kyskhet (Wikan 2003 s. 57). Begreppet är beroende av en kod, det vill säga en uppsättning regler och en grupp, som väljer att följa reglerna (Wikan 2003 s. 65). Gruppen är hierarkiskt uppbyggd, vilket innebär att äldre bestämmer över och har högre status än yngre samt att män har högre status än och bestämmer över kvinnor (Amnesty 2006).

1.1. Motivering

Heder och hedersrelaterat våld är inte en företeelse som är exklusiv för vårt samhälle och vår tid. De tragiska fall av hedersmord som på senare år har återgetts i våra medier har inte uppstått i något historiskt vakuum. Det kanske är lätt att tro att hederstänkande är något som bara förekommer i muslimska länder, men då är det viktigt att beakta att morden uppstår i en kulturell kontext som bara för hundra år sedan till viss del var en verklighet i vårt land. Giftna kvinnor hade huvudduk och kvinnors egendom förvaltades av fadern eller maken (Ohlander & Strömberg 2002 s. 63). Detta kan ses som en yttring av en hederskultur, som inte längre är aktuell. Kvinnor ärvde hälften så mycket som män fram till 1845 (Ibid. s. 67). Flera tusen ogifta kvinnor dömdes för barnmord under 1800-talet, eftersom de hellre tog livet av sina nyfödda barn än att leva med samhällets förakt över att ha fött barn utan att vara giftna. Självmord var också vanliga (Ibid. s. 105). Synen på kvinnan som den ursprungliga fresterskan, alltså bibelns Eva, utnyttjades också av maktens män för att kontrollera kvinnors

dygd (Ibid. s 22). Dessa är bara några exempel som visar att hederskultur även tidigare har förekommit i Sverige. Idag är situationen en annan för de flesta kvinnor i Sverige, men långt ifrån alla. Därför är det viktigt att de hedersmord som debatteras idag sätts in i ett historiskt sammanhang. Det har skrivits akademiska uppsatser om hedersrelaterat våld tidigare. Dessa har ofta haft en sociologisk ansats. Någon historisk uppsats i ämnet har jag dock inte kunnat finna. Detta gör uppsatsen än mer angelägen att skriva.

1.2. Syfte

Det övergripande syftet med uppsatsen är att visa hur hedersbegreppet som anknyter till kvinnors och mäns sexuella beteende ser ut, med tyngdpunkt på sådana som har vuxit fram i områden i Mellanöstern och Nordafrika, det vill säga områden där islam spelar en viktig roll i samhället och att redovisa hur det nordeuropeiska hedersbegreppet har vuxit fram, samt hur dessa skiljer sig åt. Syftet är också att redovisa vilka konsekvenser hedersbegreppet får för människor i Sverige idag. För att göra detta kommer jag söka besvara följande frågor:

Hur ser hedersbegreppet som är kopplat till det kvinnliga och manliga sexuella beteendet ut?

Finns det någon koppling mellan religion och heder och hur ser den i sådana fall ut?

Hur har det nordeuropeiska hedersbegreppet utvecklats?

Hur arbetar Luleå Kommun och Kvinnojouren Iris i Luleå för att förebygga och hjälpa kvinnor som drabbas av hedersrelaterat förtryck och våld?

1.3. Metod, material och källkritik

Metoden som används i den här uppsatsen är kvalitativ. Litteraturstudier har gjorts av för uppsatsen relevant material samt intervjuer med företrädare för vissa organisationer och myndigheter. För att uppfylla syftet redovisa vilka konsekvenser hedersbegreppet får för människor i Sverige idag har jag gjort en fallstudie genom att genomföra en intervju med personal på kvinnojouren Iris i Luleå och haft ett telefonsamtal med personal på Luleå Kommuns enhet Invandrarservice. En utskrift av intervjun återfinns i bilaga 1. En fallstudie är en ”sådan metod som kan nyttjas för att systematiskt studera en företeelse” (Merriam 1994 s. 21), det vill säga en undersökning av ett specifikt problem (ibid. s. 24). Metoden lämpar sig väl för uppsatsen, eftersom den kan förbättra förståelsen ”av den företeelsen som studeras”

(Merriam 1994 s. 27). Metodens främsta fördel är att den kan bedrivas i konkreta situationer och miljöer och därmed ger en ”rikhaltig och holistisk redogörelse” (Merriam 1994 s. 46) av problemet som studeras. Den främsta nackdelen är att resultatet av fallstudien tenderar att kunna uppfattas som en mer komplett bild av verkligheten, när den endast fokuserar på ett problem eller en aspekt av verkligheten (Merriam 1994 s. 47). De forskningsetiska principer som har följts återfinns under punkt 1.3.1. Den litteratur som uppsatsen stöder sig på är skriven av författare som från olika vinklar forskat om eller i sina arbeten på annat sätt kommit i kontakt med hederskulturer. Valet av den mest brukade litteraturen kommer nedan att sammanfattas och motiveras. Sammanfattningen fungerar även som redogörelse för tidigare forskning i ämnet.

Unni Wikan är professor i socialantropologi vid universitetet i Oslo. Hon forskar kring heder och hedersrelaterat våld och har i sitt arbete gjort fältstudier i bland annat Egypten, Indonesien, Yemen och Oman. I uppsatsen har jag använt mig av boken *En fråga om heder* (2003). Boken tar sin utgångspunkt i hedersmordet på Fadime Sahindal. Den berör också andra hedersmord i Sverige och i Norge. Wikan gör ett mycket grundligt arbete med att reda ut begreppet heder, samt med att särskilja hedersrelaterat våld från annat våld som drabbar kvinnor. Distinktionen mellan dessa två är särskilt intressant och berör frågor som debatteras i dag. Wikan placerar in dagens situation i ett historiskt perspektiv, och detta gör boken lämplig att använda i den här uppsatsen. Wikan har skrivit en essä i tidskriften *Axess*, 2005:1 vilken också har använts i uppsatsen. Titeln är *Hederskulturen vill kontrollera privatlivet och dölja det för insyn*. Essäns utgångspunkt är ett norskt rättsfall, där en afghansk familjefar åtalades och sedermera fälldes för att ha mördat sin hustru. Wikan var sakkunnig under rättegången. Även här sätter hon in hederskulturer världen över i ett historiskt sammanhang. Det är en nödvändighet för att förstå dagens situation.

En artikel ur tidskriften *Axess* 2006:2 som används i uppsatsen är skriven av Fataneh Farahani. Titeln på artikeln är *Slöjan är en bärbar mur*. Artikeln är hämtad på tidskriften *Axess* hemsida, http://www.axess.se/svenska/2006/02/tema_farahani.php. Farahani är doktorand i etnologi vid Stockholms universitet. Hennes avhandlingsarbete handlar om iranskfödda svenska kvinnors syn på sin kropp och sin sexualitet. Vidare arbetar Farahani som föreläsare och som journalist i svenska och persiska feministiska tidskrifter. Författaren till artikeln som används i uppsatsen beskriver bärandet av slöja med tyngdpunkten lagd på ett etnologiskt perspektiv, och berör bara ytligt det religiösa perspektivet. Farahani bidrar i

artikeln med personliga exempel på vad det innebär att bära slöja eller inte, och gör därmed artikeln mer levande och intressant. Artikeln är användbar i uppsatsen eftersom den talar om ett beslöjat beteende, vilket är användbart som förklaringsmodell för förekomsten av hederskulturer runt om i världen.

I boken *Överlevnadshandbok för flickor om frihet och heder* (2002) låter författarna Farnaz Arbabi och Lotta Fristorp olika myndighetspersoner samt flickor som lever i hedersrelaterade kulturer att komma till tals. Boken ger en översiktlig nulägesrapport över hur hedersrelaterade kulturer påverkar människor i dagens Sverige. Trots att boken inte innehåller några historiska perspektiv på heder och hedersrelaterat våld är den ändå värdefull för uppsatsen, i och med att den, tillsammans med den övriga litteraturen, förtydligar mekanismerna bakom det hedersrelaterade våldet. Samtidigt visar den, bland annat i en intervju av advokaten Elisabet Fritz, på valmöjligheter som finns i hedersrelaterade kulturer. Detta är en fråga som även Unni Wikan berör. Frågan är angelägen, och i uppsatsen behandlar jag också den. Sammantaget är därför boken en viktig källa för uppsatsen.

Kristdemokratiska Kvinnoförbundet har givit ut en rapport som heter *Hedersrelaterat våld i Sverige i världen*. Det kanske tycks märkligt att använda material utgivet av en organisation som så tydligt är knuten till ett politiskt parti. Trots detta har jag valt att göra det. Anledningen är att materialet i rapporten skiljs åt: dels i en faktadel, dels i en del där det ställs politiska krav. Det är den första delen som används i uppsatsen. Rapporten redovisar på ett ambitiöst sätt mekanismerna bakom hedersrelaterat förtryck av flera slag, bland annat våld, kvinnlig könsstympning och tvångsgifte. Sambandet mellan hedersrelaterat våld och integration utreds också. Det mångkulturella Europa är som bekant inget nytt påfund, och därför bidrar rapporten samtidigt med ett historiskt perspektiv. Detta gör den extra lämplig för uppsatsen.

Boken *Handbok mot diskriminering, förtryck, hot och våld i hederns namn* är skriven av Rigmor Mjörnell och utgår, liksom *En fråga om heder*, från hedersmordet på Fadime Sahindal. Denna boks primärkälla är talet som Fadime Sahindal höll i riksdagen den 20 november 2001. Boken kartlägger olika aspekter av den hedersrelaterade kulturen; synen på äktenskap och familj, synen på skolan etc. Dessutom berörs olika myndigheters agerande när det gäller flickor och kvinnor som utsätts för hedersrelaterat våld. De praktiska konsekvenser som hederskulturen får för enskilda personer är de som har använts i uppsatsen.

Jan Samuelsson som är islamolog har skrivit boken *Kalejdoskopisk kärlek* (2002). Boken behandlar olika aspekter på sexualitet inom olika kulturer och religioner. I uppsatsen har jag använt mig av kapitlet som handlar om hedersmord. Olika former av hedersrelaterat våld och hedersmord kartläggs. I många andra böcker ligger fokus på muslimska samhällens syn på heder. Troligtvis beror detta på att det hedersrelaterade våldet som fått mest utrymme i media utspelat sig i miljöer där de inblandade parterna kommit från muslimska samhällen. Trots att Samuelsson är islamolog har han valt en annan väg i sin bok. Hederskulturer i olika religiösa miljöer kartläggs. Samuelsson belyser vidare det faktum att muslimer kan använda islam för att legitimera hedersmord och hedersrelaterat våld, detta trots att det uttryckligt förbjuds, både i sharia, det islamiska rättssystemet, och i Koranen.

Astrid Schlytter är fil.dr i rättssociologi och har skrivit boken *Rätten att själv få välja* (2004). Boken handlar om socialtjänstens agerande sett ur ett juridiskt perspektiv när det gäller flickor och kvinnor som hotas av hedersrelaterat våld och tvångsgifte. Boken är användbar för uppsatsen eftersom den dels på ett konkret sätt visar på vilka konsekvenser hederskulturen får för kvinnor, dels anger vad som skulle behöva förbättras inom socialtjänsten. Därmed för den analysen ett steg längre, och konstaterar inte bara vad som är problemet.

I *Tusen svenska kvinnoår* (2002) beskriver Ann-Sofie Ohlander och Ulla-Britt Strömberg den svenska kvinnohistorien från vikingatiden fram till 2000-talet. Det avsnitt som har använts i uppsatsen handlar om det som närmast kan liknas vid hederskultur i svensk historia. Eftersom detta är en historisk uppsats är det viktigt att visa att hederskultur inte är något nytt fenomen, som endast har kommit in i det svenska samhället genom invandring.

På Amnesty hemsida www.amnesty.se finns det en avdelning som handlar om hedersrelaterat våld. Amnesty International är en världsomspännande organisation som i över 40 år har arbetat med mänskliga fri- och rättigheter. Eftersom organisationen är politiskt och religiöst obunden anser jag den vara en pålitlig källa till information.

Landguiden finns på Internet på adressen www.landguiden.se. Sidan är gjord av Utrikesdepartementet. På den finns det mycket information om olika länder. Genom att läsa om länder där hederskulturen är dominerande skapas lättare ett helhetsintryck av medborgarna, och särskilt kvinnornas villkor. Därför är landguiden en bra informationskälla för uppsatsen.

Till avsnittet om hederskulturens konsekvenser för pojkar och män, 2.7, har en debattartikel av Rasool Awla använts. Artikeln finns att läsa i sin helhet på Dagens Nyheters hemsida (se källförteckningen för komplett adress). I artikeln utvecklar Awla, som är sociolog och statsvetare, tankar kring hederskulturens konsekvenser för både kvinnor och män, svenskar och invandrare. Mycket av litteraturen om hederskulturer och hedersrelaterat våld begränsar sig till att beskriva kvinnor med rötter i andra kulturer. Att Awla vidgar perspektiven gör artikeln särskilt intressant och bra som källa för uppsatsen.

Information om kvinnojouren Iris i Luleå arbete har jag dels fått genom en intervju med personal på denna, dels genom att läsa om jouren på dess hemsida www.irislulea.org. På hemsidan presenteras dess arbete och historia samt fakta om kvinnomisshandel.

1.3.1 Forskningsetik

I den här uppsatsen har jag använt mig av intervjuer. När dessa har genomförts har det varit viktigt att vissa forskningsetiska riktlinjer följs. De riktlinjer som jag har följt är hämtade från "Forskningsetiska principer inom humanistisk-samhällsvetenskaplig forskning" utgivna av Vetenskapsrådet. Den främsta principen rör individskyddet.

Samhällets medlemmar har emellertid [...] ett berättigat krav på skydd mot otillbörlig insyn t.ex. i sina livsförhållanden. Individer får inte heller utsättas för psykisk eller fysisk skada, förödmjukelse eller kränkning. Detta krav, som här kallas individskyddskravet, är den självklara utgångspunkten för forskningsetiska överväganden. (Vetenskapsrådet 1990 s. 5)

Individskyddskravet kan konkretiseras i fyra delkrav. Dessa är informationskravet, samtyckeskravet, konfidentialitetskravet och nyttjandekravet (Vetenskapsrådet 1990 s. 6). Informationskravet innebär att forskaren ska informera dem som berörs av forskningen om forskningens syfte. Om någon blir intervjuad är det viktigt att han eller hon får veta hur intervjumaterialet ska användas och att han eller hon kan avbryta sin medverkan när som helst. Personen som intervjuas ska informeras om att deltagandet är frivilligt (Ibid. s. 7). Samtyckeskravet innebär att deltagare ska lämna sitt samtycke till att delta i exempelvis en intervju. Om personen som intervjuas inte längre vill vara med i studien ska denne kunna avbryta samarbetet utan att detta ska få negativa konsekvenser (Ibid. s. 9). Konfidentialitetskravet innebär att uppgifter "om alla i en undersökning ingående personer

skall ges största möjliga konfidentialitet och personuppgifterna skall förvaras på ett sådant sätt att obehöriga inte kan ta del av dem” (Ibid. s. 12). I den här uppsatsen kommer jag att använda fingerat namn på en av dem som intervjuas. Nyttjandekravet, slutligen, innebär att insamlat material bara får användas i forskningsändamål (Ibid. s. 14).

1.4 Avgränsningar

Uppsatsen inriktar sig på hedersbegreppet som har med sexuellt beteende att göra. Detta begrepp har störst påverkan i områden där religionen islam dominerar och det är också där uppsatsens fokus ligger. Hedersmord förekommer dock inom regioner med annan religiös dominans och i sekulariserade områden (Samuelsson 2002 s. 110). I den här uppsatsen beskrivs inte religiösa seder såsom änkebränning, även om de kan tänkas ha med heder att göra (Wikipedia 2006). Anledningen till detta är att uppsatsen då skulle bli alltför omfattande. Geografiskt omfattar den sista frågan i syftet, vilka konsekvenser hedersbegreppet får för människor i Sverige idag, Luleå kommun. Fördelen med detta är att det då går att konkret påvisa att historiska begrepp påverkar dagens samhälle, även på lokal nivå. För framtida studier kan det dock bli aktuellt att exempelvis jämföra situationen i olika kommuner.

2. Hedersbegreppet

Det är min avsikt att i följande kapitel redovisa vad som menas med begreppen heders- och kyskhetskultur, beslöjande, exil som begrepp, hedersvåld och hedersmord. Jag kommer även att belysa skillnader mellan svenskt och icke-svenskt tänkande kring heder, och det europeiska hedersbegreppets historia.

2.1. Hedersbegreppet i olika kulturer

”I Sverige betyder heder att man ska göra rätt för sig. Inte ljuga, betala sina skulder och vara ärlig. Men i många länder är heder även kopplat till sexuellt beteende” (Arbabi & Fristorp 2002 s. 32). Som synes är inte heder något entydigt begrepp. Citatet visar att heder kan ha olika betydelse för en människa, beroende på varifrån han eller hon kommer (Samuelsson 2002 s. 107). Hedersbegreppet som har med det sexuella beteendet att göra finns i kulturer med sin hemvist kring Medelhavet, i Latinamerika, Mellanöstern och i Asien (Ibid.). I uppsatsen benämns dessa kulturer hädanefter som hederskulturer. Begreppet, som i vissa fall tar sig uttryck i hedersrelaterat våld och till och med mord, finns representerat bland annat i ”Bangladesh, Brasilien, Ecuador, Egypten, Indien, Israel, Italien, Jordanien, Kina, Pakistan, Marocko, Storbritannien, Sverige, Turkiet och Uganda” (Amnesty 2006). Begreppet finns bland flera av världsreligionerna, exempelvis bland ”hinduer, muslimer, ortodoxa kristna och romersk-katolska kristna och bland personer som uppfattar sig som icke troende” (Samuelsson 2002 s. 110). Många forskare anser därför att det är klarlagt att hedersbegreppet inte är knutet till en viss religiös övertygelse eller till religion över huvud taget (Ibid.). Det finns grupper som motiverar hedersbegreppet och hedersrelaterat våld genom att hänvisa till den egna religionen (ibid.), trots att hedersrelaterat våld som sagt förekommer inom flera religioner ”men bara i *vissa* miljöer” (Wikan 2003 s. 8). Hederskulturen förstärks ofta i religiösa miljöer, även om varken Bibeln eller Koranen tillåter sådant förtryck (Hillås 2006). Hedersrelaterat våld förekommer företrädesvis i hierarkiskt patriarkalt uppbyggda miljöer. Familjestrukturen utgår från ett köns- och ålderstänkande, det vill säga att unga är underordnade äldre och kvinnor är underordnade män. ”Den enskilda familjens status är till största del beroende av familjens heder. I sådana samhällen är mannens värde, status och acceptans, både i de egna och i samhällets ögon, avhängigt av faktorer såsom stam- eller klantillhörighet, familjeheder och ägande” (Amnesty 2006). I kulturer där hedern är kopplad till sexuellt beteende är det kvinnans sexuella beteende som har betydelse. Det är männens heder som är avhängig kvinnans kyskheter (Wikan 2003 s. 57). Männens heder är kollektiv

vilket får som följd att kollektivet och dess regler bestämmer över den enskilda individen (Wikan 2005 s. 1) Kvinnan är alltså ansvarig för sin kyskhet, men hon anses inte vara kapabel att försvara den själv (Amnesty 2006). Detta gör att männen blir sårbara och upplever ett behov att vakta sina systrar, döttrar, kusiner och så vidare (Wikan 2003 s. 57). Mäns heder är inte kopplad till den egna sexualiteten. Även om en man har sexuella relationer utanför äktenskapet äventyrar detta inte familjen eller släktens heder (Kristdemokratiska kvinnoförbundet 2006 s. 5). En ogift kvinnas värde är kopplat till hennes oskuld före äktenskapets ingående. Tidiga äktenskap uppmuntras i hederskulturer, eftersom de ses som en garanti för bevarandet av flickors oskuld. Det är pappan i familjen, eller om denne är död någon nära manlig anhörig, som är ansvarig för flickans oskuld. I och med giftermålet överlämnas den som gåva till flickans make (Amnesty 2006).

2.2 Gruppens samt mäns och kvinnors relation till hedersbegreppet

Hedersbegreppet som är kopplat till den kvinnliga sexualiteten och dygden bygger på att det finns en gemensam hederskod för män och kvinnor. Hederskoden består av en uppsättning regler som talar om vad som tillför heder och vad som gör att hedern går förlorad (Wikan 2003 s. 65). Detta är den amerikanske antropologen Frank Henderson Stewarts tankar kring heder. Enligt Stewart kan hedern, likt ett föremål, förloras genom att reglerna i hederskoden bryts (Ibid. s. 64-65). Följs reglerna kan en förlorad heder återfås. Hedern är uteslutande till för män (Kristdemokratiska kvinnoförbundet 2006 s. 5). Om kvinnor säger man i stället att de har skam i kroppen. Mellan skam- och hedersbegreppen finns en väsentlig skillnad, förutom den som har med könen att göra. Medan hedern är absolut och inte är något som en man kan ha mer eller mindre av, är skam något som en kvinna kan inneha i olika hög grad (Wikan 2003 s. 65). ”Att ha skam i kroppen innebär att kvinnan förvaltar sin sexualitet i enlighet med hederskoden” (Kristdemokratiska kvinnoförbundet 2006 s. 5). Hederskoden garanterar män och kvinnor olika saker. En man som följer hederskoden har rätt att kräva respekt och ett gott anseende av sin omgivning (Arbabi & Fristorp 2002 s. 32). Omgivningen kallas i det här sammanhanget för hedersgruppen. ”Med hedersgrupp avser vi människor som följer samma hederskod och som respekterar varandra genom att göra så” (Wikan 2003 s. 66). Människor innefattar både män och kvinnor. Det är alltså både män och kvinnor som upprätthåller hedersbegreppet. Kvinnans rättighet om hon följer hederskoden är att bli försörjd (Arbabi & Fristorp 2002 s. 32). Kvinnan kan hjälpa mannen med att upprätthålla sin del av hederskoden genom att som hustru uppföra sig anständigt, och genom detta visa att hennes make är

kapabel att bevara familjens heder. Bryter hon mot hederskoden visar hon att mannen inte kan fullgöra sin plikt att beskydda henne. Brott mot hederskoden kan vara att hon gifter sig med en man som hon själv har valt, har sexuella relationer utanför sitt äktenskap, lämnar en man som misshandlar henne, eller har blivit våldtagen (Amnesty 2006).

Det går att se på begränsande funktioner för kvinnor, bland annat slöjan, som en feministisk frihetssymbol, där kvinnor som bär den slipper bli objektifierade, men slutsatsen måste ändå bli att när kvinnor bär slöja så tar de över ansvaret för mäns sexualitet. I ett sådant läge förskjuts mannens ansvar för att skydda kvinnan till kvinnan själv. Mannens roll blir begränsande, men inte skyddande. Hans uppgift är att vakta på kvinnans sexuella beteende, men om kvinnan blir våldtagen eller sexuellt förödmjukad på något annat sätt är skulden hennes egen. Dessa tankegångar utmynnar i föreställningen att ett kvinnligt otillåtet sexuellt beteende måste betalas med kvinnans blod, det vill säga med ett hedersmord, som utförs av kvinnans make eller manliga släktingar (Farahani 2006).

Hederskulturer är inte homogena världen över. I Sydamerika, och framförallt i Mexico, finns ett värdesystem som heter machismo. I detta betonas den manliga sexuella potensen starkt. En man får högre status om han har sexuella partners utanför äktenskapet. Något liknande finns inte i den muslimska världen, där en man istället skulle kunna dömas till döden för dylika handlingar, även om dock hedern inte ses som förbrukad (Samuelsson 2002 s. 107).

Ett hedersmord kommer inte som en blixtn från en klar himmel. Mordet föregås av hedersrelaterat förtryck av ett eller annat slag. Eftersom det är flickans och kvinnans sexuella beteende som står i fokus, kan hennes familj välja olika vägar för att begränsa hennes tillvaro. Kvinnans vardag begränsas och bevakas för att hon inte ska få något tillfälle att bryta mot hedersnormen. Om hon ändå gör det eller ens ifrågasätter hedersnormen ökar kontrollen och kan också övergå i våld och hot. Exempel på detta kan vara ”misshandel, inlåsning och social utfrysning” (Mjörnell 2005 s. 8). Tvångsäktenskap är en annan metod som tas till för att få flickor och kvinnor att underordna sig hederskoden. Hjälper inte heller detta är exil eller mord alternativt uppmanat självmord den slutgiltiga lösningen (Ibid.).

2.3 Slöjans roll i hederskulturen

I hederskulturer världen över finns det föreställningar om hur kvinnor ska klä sig i det offentliga rummet. Ett exempel på detta är slöjans förekomst i muslimska samhällen. Jag ska nu försöka påvisa slöjans betydelse för hedersbegreppet. Till att börja med är det viktigt att slå fast att seden att täcka kvinnokroppen inte uppkom med islams införande. I gamla assyriska lagar var det reglerat hur kvinnor skulle klä sig. I dessa lagar fungerade slöjan som en markör för att skilja ut överklasskvinnor från kvinnor i lägre klasser. Överklassens kvinnor sågs som respektabla, medan kvinnorna i de lägre klasserna ansågs vara tillgängliga för sexuella närmanden från män (Farahani 2006). Slöjan kan också idag ses som en symbol för avskiljande:

Liksom murar omgärdar husen och skiljer mellan den yttre och den inre världen, så markerar slöjan mycket tydligt skillnaden mellan det privata och det offentliga. I likhet med *parde-ye-bekarate* (mödomshinnan eller, mer bildligt, jungfrulighetens förhänge) som står för och fungerar som ett instrument för regleringen av kvinnors sexualitet, så bekräftar slöjan männens kontroll över porten till kvinnors kroppar. (Farzaneh, Milani. i Farahani 2006)

I samhällen där kulturen att beslöja kvinnokroppen är utbredd läggs ansvaret för den enskilda kvinnans säkerhet på henne själv när hon beslöjad vistas utanför den privata sfären. Männens ses inte som ansvariga för blickar och oönskad beröring. På det här sättet befrias männen från ansvaret att själva kontrollera sina sexuella begär. Om kvinnan inte bär slöja sänder hon ut signaler att hon är sexuellt tillgänglig, och att hon inte är någon mans egendom. Istället för att vara en mans privata egendom ses hon som allmän egendom. ”Detta är ytterligare en effekt av slöjan: kvinnans kropp privatiseras. Endast manliga släktingar eller den blivande maken får se kvinnan. Hon tillhör sin makes privata sfär och han upprätthåller sin ställning genom att kontrollera sin kvinnas kropp” (Farahani 2006). Enligt Fataneh Farahani, doktorand i etnologi vid Stockholms universitet, är privatiseringen av kvinnors kroppar och behovet av skydd mot oönskade blickar och beröring genom beslöjning intimt förknippade med varandra. Genom att använda slöja, på arabiska hedjab, så blir kvinnornas *beteende* med Farahanis egna ord ”hedjabiserade” dvs. beslöjat. ”Kvinnors beslöjade kroppar och disciplinerade uppförande förkroppsligar den kollektiva hedern” (Ibid.). Detta beteende upprätthålls av både män och kvinnor. Kvinnors rörelsefrihet begränsas ofta till den privata sfären. Vistas kvinnan ute utan att bete sig hedjabiserat riskerar hon, och i förlängningen hennes familj att förlora sin heder (Amnesty 2006). Det hedjabiserade beteendet är, enligt Farahani inte unikt för regioner där islam dominerar. Detta kan förklara förekomsten av hederskulturer i länder och regioner med annan religiös dominans. Om majoriteten av kvinnor i ett samhälle bär slöja, av religiösa eller

kulturella skäl, blir även de kvinnor som av olika orsaker inte gör det delaktiga i det hedjabiserade beteendet. Kvinnor som inte bär slöja kan, precis som sina beslöjade medsystrar, inte skratta högt, bära smink utanför hemmet eller röra sig fritt. Slöjan blir med andra ord en symbol eller en metafor för den kyska och anständiga kvinnan. Detta leder till att det i dessa samhällen ständigt finns en sorts inre slöja, som inte kan tas av lika lätt som den yttre klädseln (Farahani 2006).

2.4 Det europeiska hedersbegreppets historia

Det europeiska hedersbegreppets historia skall nu redovisas. Från och med 1500-talet hade duellen en stark ställning i Europa. Genom att duellera kunde män, inte kvinnor, som hade utsatts för ärekränkning vinna tillbaka sin heder. Dueller utkämpades av många orsaker fram till en bit in på 1900-talet, framförallt i Tyskland och på Balkan. De var uteslutande till för män. Kvinnor som hade brutit mot hederskoder kunde i de södra delarna av Europa straffas med döden. I andra delar av Europa var uteslutning ur bygemenskapen en vanligare bestraffning. Hade kvinnans familj någon kontakt med kvinnan stöttes den också ut ur bygemenskapen och berövades sin heder. I det europeiska hedersbegreppets historia har det inte varit vanligt att döda sitt barn för hederns skull, däremot har hustrur fått sätta livet till. ”Ansvar för sexualiteten lades på kvinnan, hon var föremålet för mannens sexualitet och därmed själva syndens upphov” (Ohlander & Strömberg 2002 s. 22). När kvinnor har försvarat sin egen heder har de uppträtt i manlig kontext, på ett närmast asexuellt vis. De har varit kyska, och på det sättet höjt sig över sin egen sexualitet (Wikan 2003 s. 59-60). När kristendomen gjorde sitt intåg i Europa var det både till för- och nackdel för kvinnorna. För de kvinnor som var frillor till gifta män försämrades ställningen gradvis. För kvinnor som riskerade att bli bortgifta mot sin vilja blev kyrkans krav på båda makarnas samtycke vid giftermål ett viktigt argument för att själv få välja äktenskapspartner. Om argumentet alltid bet är omtvistat (Ohlander & Strömberg 2002 s. 22).

Under 1700-talet utvecklades ett hedersbegrepp i Europa som inte var avhängigt av hedersgruppens omdöme om en person. Tidigare hade heder bedömts i ett socialt hänseende, som en sorts yttre komponent. ”Heder och ära låg i resultatet så som det kom till synes inför offentligheten” (Wikan 2003 s. 61). Det hedersbegrepp som introducerades på 1700-talet utgick från personens egen bedömning av den egna hedern. Hederskänslan gick att bevara, även om omgivningen inte ansåg att personen var hederlig. Detta gjorde att det europeiska

hedersbegreppet, till skillnad från det utomeuropeiska, som var kopplat till den kvinnliga sexualiteten, blev relativt. Heder kunde en person, från och med 1700-talet, ha mer eller mindre av (Wikan 2003 s. 62). Vi ser här en stor skillnad mellan de olika hedersbegreppen, eftersom det hedersbegrepp som är kopplat till den kvinnliga sexualiteten är absolut (Wikan 2003 s. 65).

2.5 Mekanismer bakom och alternativa lösningar till hedersrelaterat våld och hedersmord

Hedersrelaterat våld eller hedersmord är inte en ensam galnings verk (Samuelsson 2002 s. 104). När en person i hedersgruppen har brutit mot hedersgruppens regler, och denna förbrytelse har blivit offentlig, kan resultatet i värsta fall bli hedersmord. Det kan räcka med blotta misstanken om ett brott mot hederskoden. I Jordanien var mellan 90-95% av de kvinnor som misstänktes ha haft föräktenskapliga förbindelser oskulder. Detta visades under obduktionerna som följde efter hedersmorden. Att förbrytelsen har blivit offentlig är den springande punkten. Hedersgruppen reaktion bestäms av vad den anser sig kunna förlora genom att inte reagera. Om det omgivande samhället inte låtsas om att något brott mot hederskoden har begåtts kan händelsen mycket väl förbli ostraffad. Här spelar kvinnorna i det omgivande samhället en viktig roll. Genom att låta bli att skvallra och undergräva ryktet för andra kvinnor kan de bidra till att hedersmord inte begås (Amnesty 2006). När hedersgruppen vet om att ett brott mot hederskoden har begåtts har gruppen ett mycket viktigt val att göra. Antingen ignoreras brottet och personen som har begått det fortsätter att åtnjuta sina rättigheter eller så återställs hedern genom mord. ”Skammen blir ingen realitet förrän den blir offentlig. Skammen ligger i de andras blickar” (Wikan 2003 s. 71). Detta var särskilt tydligt kring hedersmordet på Fadime Sahindal, då mordet på henne skedde efter att hon hade synts offentligt med sin svenske pojkvän. Detta kunde inte fadern, som senare dömdes skyldig för mord, acceptera. (Ibid. s. 109). I och med ovan nämnda val är det tydligt att det inte är brottet, det vill säga den aktuella handlingen, som avgör om hedersmordet blir ett faktum eller inte. ”Det här visar hur viktig den sociala miljön är: vanhedern ligger inte i handlingen. Den ligger i omgivningens reaktion. Därför kan också omgivningen rädda en människa eller ett kollektiv från att tvingas effektuera den enda lösningen” (Ibid. s. 71). I de samhällen där hedersmord stöds och upprätthålls av samhället anses män som utför hedersmord vara hjältar. Morden ses som rättvisa och berättigade. ”En man som begår ett hedersmord försvarar inte

bara sin egen heder utan även moralen i samhället” (Amnesty 2006). Statusen hos den man och släkten han ingår i kan till och med höjas när ett hedersmord har begåtts.

Släkten eller klanen förvärvar socialt och kulturellt kapital, och medlemmarna blir politiskt och ekonomiskt attraktiva när de demonstrerar att de inte på något sätt accepterar att få sin heder anfrätt. De har i handling visat att de, för att upprätthålla hedern, är kapabla att döda en syster, dotter, hustru eller kvinnlig kusin som har vanärat släktens renommé och ansikte utåt. (Wikan 2005 s. 2)

Det är vanligt att minderåriga pojkar väljs ut för att genomföra hedersmorden. Detta för att de på grund av sin ålder döms till mildare straff än sina äldre släktingar. Enligt FN:s rapporter begås det 5000 hedersmord om året. Till denna siffra lägger Amnesty International dessutom ett stort mörkertal. Antalet hedersmord ser ut att öka. (Ibid.). För en familj där kvinnan har dragit skam över familjen genom att ha sex utanför äktenskapet, frivilligt eller ej, finns det olika sätt att så att säga lösa problemet. I det här fallet är hedersrelaterat våld och hedersmord endast två av flera möjliga lösningar. En annan lösning än hedersrelaterat våld och hedersmord är exilen. Kvinnan som har dragit skam över familjen förskjuts och tvingas flytta från det samhälle familjen lever i, och därmed är familjens heder återupprättad (Schlytter 2004 s. 46). Familjen kan efter en tid låta kvinnan komma tillbaka, men hon kan inte själv ta sig några sådana rättigheter. Gör hon ändå det finns risken att familjen tar till våld eller mord för att återupprätta hedern (Wikan 2003 s. 10). En lösning förutom exilen är husarrest (Amnesty 2006).

2.6 Syn på kvinnligt respektive manligt sexuellt beteende i hederskulturer

Synen på mäns och kvinnors sexualitet är mycket olika. Det är i första hand kvinnans uppgift att sätta gränser för sexuella närmanden (Schlytter 2004 s. 24). I kulturer med den typen av hederetik som diskuteras här finns synen att om en man och en kvinna blir lämnade ensamma uppstår oundvikligen en sexuell attraktion (Samuelsson 2002 s. 107). Blir en kvinna våldtagen faller skulden i många kulturer på henne själv, detta för att något i hennes beteende anses ha utlöst våldtäktsbeteendet hos mannen. ”Denne anses följa sina drifter på ett närmast oundvikligt, deterministiskt sätt och kan därför inte belastas på samma sätt för det som hände” (Samuelsson 2002 s.111). Fram till mitten av 1990-talet hade flera länder i Latinamerika en lagstiftning som gjorde att våldtäktsmän gick fria om de gifte sig med offret. Hedern i familjen till den våldtagna kvinnan sågs dessutom som återupprättad om kvinnan ingick

äktenskap med sin förövare (Wikan 2003 s. 58). Ett exempel på detta gäller ett gruppvåldtäktsfall 1997 i Peru där:

en kvinna som utsatts för gruppvåldtäkt tvingades att gifta sig med en av våldtäktsmännen – och han med henne – varpå de övriga förövarna gick fria. Fallet utlöste protester, nationellt och internationellt, och Peru ogiltigförklarade i april samma år en paragraf i strafflagen som fritog samtliga våldtäktsmän från straff om en av dem gifte sig med offret. (Wikan 2003 s. 280)

I Egypten avskaffades en liknande lag först 2001. Det är viktigt att betona att lagen i delar av Mellanöstern ses som liberal, eftersom alternativet annars skulle kunna vara hedersmord (Ibid. s. 58).

2.7 Konsekvenser för pojkar och män

Det är inte bara för flickor och kvinnor som hederskulturen får konsekvenser. För pojkar i familjer som lever i en hederskultur är situationen också komplicerad. Bröder och andra manliga familjemedlemmar förväntas vakta sina systrars och kvinnliga släktingars heder. Om de så att säga misslyckas, är det inte ovanligt att de själva får utföra hedersmorden. Så var fallet med den irakiska flickan Sara som mördades 1996 i Umeå (Wikan 2003 s. 33). Arrangerade äktenskap drabbar både pojkar och flickor. Fryshuset, som finns i Stockholm och drivs av stiftelsen KFUM Söder, har startat projektet Sharafs hjältar. Detta projekt är en del av projektet Elektra, som syftar till att stödja flickor som utsätts för hedersrelaterat våld. På projektets hemsida går det att läsa:

Hedersproblematiken drabbar inte bara tjejer även om de lider av det största förtrycket. Killar är i viss utsträckning också offer eftersom de tvingas leva i ett system där de måste bevaka och förtrycka sina systrar och kusiner. Killarna tvingas dessutom ibland att gifta sig med tjejer som släkten valt åt dem. Ett annat problem som finns inom ramen för hederskulturen är att en del killar drar nytta av frihetsbegränsningen och kontrollen av tjejerna och kvinnorna. Å ena sidan lever dessa pojkar ett liv med stor sexuell frihet samtidigt som de begränsar och förtrycker sina systrar. Å andra sidan är det viktigt att gifta sig med en tjej från den egna gruppen och som dessutom har en obefläckad sexualitet. Mannens heder heter oskuld, kvinnans oskuld heter heder (Elektra 2006).

Pojkar och män som själva vill välja sin äktenskapspartner, eller inleder utomäktenskapliga relationer med flickor från hederskulturer riskerar också att drabbas av hedersrelaterat våld eller hedersmord. Statsvetaren och sociologen Rasool Awla skriver i en debattartikel 2006-06-10 att nästa offer för det hedersrelaterade våldet kan lika gärna vara en infödd svensk man. Awla drar, den i mina ögon, korrekta slutsatsen att pojkar och män utsätts för stora risker i hederskulturer:

Familjesammanhållningen, som utgör grunden för medlemmarnas trygghet, anses hamna i fara när en flicka eller kvinna har påbörjat en kärleksrelation. "Ordningen" måste återställas till varje pris. Många gånger lyckas familjerna lösa problemet genom att låta det unga paret gifta sig med varandra och därmed bilda en egen familj. Att döda paret, eller bara en av dem, är ingen önskvärd utväg men finns där, som en sista utväg för att återställa ordningen och återupprätta familjehedern. (DN 1 2006)

I vårt mångkulturella samhälle utsträcks alltså risker till att också gälla för pojkar och män som inte själva ingår i en hedersgrupp. En "svensk" pojke som blir kär i en flicka från en hederskultur löper lika stor risk som flickan att utsättas för hedersrelaterat våld menar Awla. Konflikten ligger i det faktum att flickan själv väljer vem hon vill ha en relation med. I hederskulturer tillfaller den här uppgiften fadern i familjen, eller om han inte är i livet, någon annan äldre manlig släkting. Giftermål och familjebildning är i hederskulturer inte enskildas angelägenheter, utan något som berör hela släkten. Om två ungdomar så att säga tar saken i egna händer sänder det signaler om misslyckande till resten av familjen. Fadern har misslyckats att arrangera äktenskap, modern har misslyckats att fostra sina barn in i hederskulturen, bröderna har misslyckats att vakta sina systrar. Det är alltså flera personer som behöver få sin heder återupprättad (DN 1 2006).

3. Hur arbetar kvinnojouren och kommunen med hedersrelaterat våld?

I detta kapitel följer en redogörelse för hur olika myndigheter och organisationer arbetar och har arbetat med dels hedersrelaterat våld i allmänhet och dels kvinnor som drabbas av hedersförtryck och hedersrelaterat våld. Genom att göra en fallstudie i form av en intervju med personal på Kvinnojouren Iris i Luleå kommer jag att söka påvisa vilka konsekvenser hedersbegreppet får för människor i Sverige idag. Om ingen annan källa anges är materialet hämtat från intervjun med en anställd på kvinnojouren, se bilaga 1. Efter redogörelsen för kvinnojouren Iris följer fakta om det arbete som Luleå kommuns Invandrarservice lagt på flyktingkvinnor.

Kvinnojouren Iris har sedan 1981 arbetat med att hjälpa kvinnor som blivit misshandlade. Jouren arbetar dels med att skapa opinion kring och informera om frågor som rör kvinnomisshandel och dels med att rent praktiskt hjälpa de misshandlade kvinnorna. Kvinnojouren anger sig vara partipolitiskt och religiöst obunden (Iris).

Till kvinnojouren i Luleå kommer flickor och kvinnor som utsatts för hedersrelaterat förtryck och våld. De som söker skydd är i olika åldrar. Ofta är det flickor som har tillbringat stora delar av sin uppväxt i Sverige. Flickorna har sett hur deras svenska kamrater och klasskompisar lever och själva velat leva på samma sätt. När de har kommit upp i tonåren har kontrollen över flickorna blivit mer omfattande. Hon kanske inte får klä sig på det sätt hon själv vill och kanske inte får umgås med pojkar. Kravet på att de ska gifta sig med en man som familjen har valt ut kan ha väckts. Om flickan har betett sig på ett sätt som familjen inte finner acceptabelt finns risk för att hon utsätts för våld. Flickorna och kvinnorna som kommer till kvinnojouren för att slippa dessa och liknande situationer kommer ofta från Mellanöstern och Nordafrika, det vill säga regioner där islam är den dominerande religionen. De anställda på kvinnojouren upplever att familjerna som flickorna och kvinnorna flyr ifrån är strängt religiösa och att de håller hårt på traditionerna. Om flickorna som söker hjälp är under 18 år samarbetar kvinnojouren med socialtjänsten, eftersom flickan fortfarande står under föräldrarnas vårdnad enligt svensk rätt. Om det är en myndig kvinna som behöver skydd kan kvinnojouren samarbeta med socialtjänsten för att få finansiering till kvinnans flytt och uppehälle. Om en flytt från familjen blir aktuell kan kvinnojouren vid behov skicka flickan eller kvinnan till en kvinnojour i en annan del av landet. Kvinnojourerna samarbetar på det sättet, för att flickor och kvinnor som behöver skydd ska kunna få det utanför hemkommunen.

Innan en flytt blir aktuell får flickan eller kvinnan först komma till kvinnojouren på ett möte för att de anställda ska få en uppfattning om vilken sorts hjälp som är aktuell. De anställda betonar att inget fall är det andra likt, och att det är viktigt att kvinnorna får individuell hjälp och stöd.

Anställda på kvinnojouren upplevde att hedersmordet på Fadime Sahindal i Uppsala 2002 (Mjörnell 2005 s. 6) blev något av en brytpunkt i verksamheten. Innan dess hade det varit relativt tyst i samhällsdebatten kring de här frågorna. Kvinnojouren fick ta emot många samtal från oroliga flickor och kvinnor, som var rädda för att själva utsättas för hedersmord. Kvinnojouren försökte hjälpa dem som ringde, och samtidigt ordnade de föreläsningar och seminarier för att skapa debatt kring det hedersrelaterade våldet. Sedan 2002 har andelen kvinnor som vill fly från hedersrelaterat våld och förtryck ökat. Samtidigt upplevde anställda på kvinnojouren att socialtjänsten hade en annan inställning till problemet. De som arbetar på kvinnojouren tycker inte att socialtjänsten tar problemen på tillräckligt stort allvar, och att de hellre ser att flickorna bor kvar i familjen, eller åtminstone i familjens närhet. Kvinnojouren ser hellre att flickan får flytta till en annan kommun för att familjens inflytande över henne ska brytas.

Nedan ska arbetet med flyktingkvinnor inom Luleå Kommuns enhet Invandrarservice beskrivas. Fortsättningsvis benämns denna Invandrarservice. Enheten har lång erfarenhet av att arbeta med nyanlända flyktingar. Detta var bakgrunden till att jag kontaktade Solveig Eriksson som är dess chef. Redogörelsen bygger på telefonsamtal mellan mig och henne. Hon berättade att Invandrarservice inte har stött på rent hedersrelaterat våld, men att det däremot är vanligt att flickor gifts bort. Oftast handlar det då om resonemangsäktenskap. Flickorna följer med föräldrarna till hemländerna och gifter sig med en man som familjen har sett ut. De flickor som hon hade pratat med om detta menade att de gjorde detta frivilligt. Det är också vanligt att män från Mellanöstern åker tillbaka till sina hemländer och gifter sig med kvinnor som sedan följer med till Sverige. Eriksson uttryckte att dessa kvinnor hamnar i en svår situation, då de inte känner någon utanför makens familj och oftast inte kan svenska. De blir utelämnade till maken och dennes familj för att klara sig i det svenska samhället. För nyanlända flickor och kvinnor har Invandrarservice ett särskilt stöd som går ut på att flickorna eller kvinnorna får ägna sig åt valfri fritidssysselsättning vilken kommunen betalar för. Syftet med detta är att flickorna och kvinnorna dels ska integreras i det svenska samhället, dels att få bättre självförtroende för att kunna stå emot hedersförtryck av olika slag. Invandrarservice

inbjuder också föräldrar från olika länder till samtal kring frågor som rör barnens fritidssysselsättningar, synen på flickor och pojkar etc.

4. Sammanfattning/Konklusion

Världen som vi lever i idag är blir allt mer homogen. En del i detta är att kulturer blandas på ett sätt som inte har skett i lika hög utsträckning tidigare. För 100 år sedan tog en resa från Luleå till Piteå en dag, medan information kan färdas blixtnabbt över kontinenterna idag. Den hederskultur som ibland utmynnar i hedersrelaterat våld och hedersmord, är ingen ny företeelse. Hedersmordet på Fadime Sahindal 2002 och andra liknande händelser som har fått stor uppmärksamhet i media är inte isolerade händelser. För att förstå dem, och hederskulturen i sin helhet, är det nödvändigt att söka sig bakåt i tiden. Det är det som jag genom den här uppsatsen har försökt att göra, samt att visa vad denna historiska produkt har fått för betydelse för människor i dagens samhälle.

Hedersbegreppet grundar sig i många kulturer på människors sexuella beteenden (Arbabi och Fristorp 2002 s. 32). Främst är det kvinnors beteenden som åsyftas. I hederskulturer ansvarar män för sina kvinnliga familjemedlemmars kyskhets, då kvinnor inte anses kapabla att göra det själva (Wikan 2003 s. 57). I västerländsk kultur kan detta anses vara mycket stötande, även om liknande tankar tidigare har florerat i vår kultur (Ohlander och Strömberg 2002. s 22). Idag strävar Sverige och flera andra västerländska länder efter jämställdhet (NE), och detta påverkar naturligtvis samhällets syn på män, kvinnor och sexuellt beteende. I samhällen med gemensamma hederskoder grundade på kvinnlig kyskhets finns inte utrymme för enskilda individer att fatta egna beslut rörande val av partner och familjebildning (DN 1 2006). Dessa kulturer är hierarkiskt uppbyggda vilket innebär att män är överordnade kvinnor och äldre personer är överordnade yngre personer (Ibid.). Kvinnor och män har olika uppgifter och får olika storters "belöningar" för att följa hederskoden (Arbabi och Fristorp 2002 s. 32). Här finns onekligen en stor skillnad mellan hierarkiskt-kollektiva samhällen och den individualism som präglar västerländska samhällen.

Det nordeuropeiska individuella hedersbegreppet, som vi känner det idag, har utvecklats över århundradena. Det har formats av kyrkans inflytande under historiens gång men också av det faktum att kyrkan har mist sin inflytelserika ställning i stor del av den aktuella regionen. Vi ser här en stor skillnad mellan olika hedersbegrepp, eftersom det som är kopplat till den

kvinnliga sexualiteten är absolut medan det nordeuropeiska hedersbegreppet är relativt, eftersom det definieras av enskilda personer i stället för grupper (Wikan 2003 s. 65). När det inte finns ett kollektivt bestämda hedersbegrepp och hederskoder, finns det heller inte några gemensamma straff att utmäta. Våld mot kvinnor finns överallt, men det våld och förtryck som grundar sig på heder kan enbart finnas om det finns en hedersgrupp och en hederskod som grundar sig på sexuellt beteende.

En av frågorna som jag genom uppsatsen sökte besvara var om det finns någon koppling mellan religion och hedersrelaterat våld. Samuelsson (2002) m.fl. menar att det inte gör det. Det tycks finnas en tydlig dikotomi mellan forskare och beslutsfattare som menar att hedersrelaterat våld är kopplat till religionsutövning, och dem som menar att det inte finns någon sådan koppling. En av informanterna som användes ansåg att de flickor/kvinnor som drabbas av hedersrelaterat våld till största delen kom från länder där islam är den mest utbredda religionen, samt att familjerna var mer religiösa än genomsnittet. Samtidigt som de mest uppmärksammade hedersmordsfallen, företrädesvis de som begicks mot Fadime Sahindal och Pela Artroschi, förekom i familjer som kom från muslimska länder, går debattens vågor höga om orsakerna ska sökas i den religiösa bakgrunden eller någon annanstans. Forskare som Unni Wikan slår fast att hedersrelaterat våld förekommer i alla religioner/kulturer. Fataneh Farahani menar att ett beslöjat beteende hos kvinnor kan finnas i olika religiösa kontexter. Detta kan förklara förekomsten av hederskulturer i områden där kvinnor inte är fysiskt beslöjade, men väl mentalt. I sammanhanget kan det vara värt att nämna att det naturligtvis finns kvinnor som väljer att bära slöja, inte av skäl som har med hedern att göra, utan som en del av den religiösa tron. Då den här uppsatsen handlar om hederskultur och hedersrelaterat våld kommer detta faktum inte behandlas närmare.

En tes som kan vara hållbar är att koppla ihop religion och lagstiftning. I de länder där hedersrelaterat våld är mest utbrett har religionen, företrädesvis islam, stort inflytande på lagstiftningen. Ett exempel på detta är Jordanien (Landguiden 2006), där hedersmord inträffar dagligen. Flickor och kvinnor sitter i fängelse eftersom staten inte kan garantera deras säkerhet. De pojkar och män som döms för hedersmord får mycket lindriga straff, eftersom hedersmord döms efter en annan straffskala än vanliga mord (Amnesty 2006). Dessa exempel kan ses som uttryck för att lagstiftningen påverkar samhällets uppfattning om rätt och fel. I Sverige döms däremot hedersmord lika hårt, om inte hårdare än vanliga mord, vilket också ger som konsekvens att hedersmord fördöms i den allmänna debatten och av beslutsfattare.

För flickor och pojkar som har sin bakgrund i hederskulturer kan en uppväxt i Sverige få olika konsekvenser. I Luleå tycks det finnas en god beredskap att ta hand om utsatta invandrarflickor. Kommunens arbete är förebyggande, medan kvinnojourens arbete är av en mer akut art. Kvinnojouren har möjlighet att skicka iväg kvinnor till andra orter, om detta anses nödvändigt. För familjer som anser att en kvinnlig familjemedlem har brutit mot hederskoden finns möjligheten att upprätta hedern genom att skicka kvinnan i exil (Schlytter 2004 s. 46). Möjligen gör kvinnojourens åtgärder att kvinnor på det sättet försätts i en mindre farlig situation, eftersom det kan vara en acceptabel åtgärd utifrån hedersgruppens synsätt. Detta är dock inte alltid fallet och på grund av detta måste flickor leva på flykt, gömda för sina egna familjer (Arbabi & Fristorp 2002 s. 50).

Pojkar med rötter i hederskulturer tycks inte vara lika uppmärksammade som flickor. Det är möjligt att situationen på den fronten kommer att förändras om missförhållanden för pojkar börjar uppmärksammas mer i media. Det så kallade Högsbymordet på Abbas Rezai (DN 2 2006) är enligt vissa jurister, bland annat Elisabeth Fritz, ett hedersmord. Det har inte alls fått samma mediala uppmärksamhet som exempelvis hedersmordet på Fadime Sahindal eller Pela Atroshi. Personal på kvinnojouren Iris i Luleå menar att det var efter hedersmordet på Fadime som heder och våld uppmärksammades av politiker och media. Om Högsbymordet hade fått, eller kommer att få samma uppmärksamhet är det troligt att utsatta pojkars och mäns situation kommer att uppmärksammas mer. Det kan inte ses som annat än beklämmande att ett så tragiskt brott som ett mord måste ske för att en utsatt grupp ska få hjälp och stöd.

Käll- och litteraturförteckning

- Arbabi, Farnaz & Fristorp, Lotta (2002) *Överlevnadshandbok för flickor om frihet och heder: Rädda Barnen*
- Hillås, Lars. (2006) *Hedersförtryck – och våldet vi inte låtsas om*. Kyrkans tidning nr 47
- Kristdemokratiska kvinnoförbundet (2006) *Hedersrelaterat våld i Sverige i världen*.
Stockholm: Kristdemokratiska kvinnoförbundet
- Merriam, Sharan B. (1994) *Fallstudien som forskningsmetod*. Lund: Studentlitteratur
- Mjörnell, Rigmor (2005) *Handbok mot diskriminering, förtryck, hot och våld i hederns namn*:
Gender Development Network
- Ohlander, Ann-Sofie & Strömberg, Ulla-Britt. (2002) *Tusen svenska kvinnoår*. Stockholm:
Prisma
- Samuelsson, Jan (2002) *Kalejdoskopisk kärlek. Om sexualiteten i det mångkulturella samhället*. Falun: Nya Doxa
- Schlytter, Astrid (2004) *Rätten att själv få välja*. Lund: Studentlitteratur
- Wikan, Unni (2003) *En fråga om heder*. Stockholm: Ordfronts förlag
- Wikan, Unni (2005). *Hederskulturen vill kontrollera privatlivet och dölja det för insyn*. Axess nr 1

Otryckta källor

- Amnesty. <http://www2.amnesty.se/krg.nsf/Hedersmord?OpenPage> och undersidor till denna.
Hämtningsdatum 2006-03-15
- Farahani, Fataneh. (2006) *Slöjan är en bärbar mur*. Axess nr 2
http://www.axess.se/svenska/2006/02/tema_farahani.php. Hämtningsdatum:
2006-03-01
- Landguiden. www.landguiden.se och undersidor till denna. Hämtningsdatum: 2006-10-18
- Iris. <http://www.irislulea.org#>. Hämtningsdatum: 2006-03-01
- Elektra. <http://www.elektra.nu/db/artiklar/sharaf.htm> Hämtningsdatum: 2006-06-10
- DN (1): Awla, Rasool: <http://www.dn.se/DNet/jsp/polopoly.jsp?a=514062>. Hämtningsdatum:
2006-06-10
- DN (2): Rothenborg, Ole. <http://www.dn.se/DNet/jsp/polopoly.jsp?a=562641>.
Hämtningsdatum: 2006-11-03

NE: www.ne.se. Hämtningsdatum: 2006-12-14

Vetenskapsrådet: <http://www.vr.se/publikationer/sida.jsp?resourceId=12>. Hämtningsdatum:
2006-11-05

Wikipedia: <http://sv.wikipedia.org/wiki/%C3%84nkebr%C3%A4nning>. Hämtningsdatum:
2007-01-10

Intervjuer

Utskrift av intervju om hedersrelaterat våld 29 mars 2006 med anställd på Kvinnojouren Iris i
Luleå

Telefonsamtal med personal på Luleå kommuns Invandrarservice, maj 2006

Bilaga 1

Utskrift av intervju om hedersrelaterat våld 29 mars 2006 med anställd på Kvinnojouren Iris i Luleå

Egen bakgrund i arbetet

Jag har varit med i kvinnojouren i 18 år. Jag började den första mars 1988 gick jag med. Och ja, alltså jag jobbar ideellt i kvinnojouren och just nu är jag anställd i fyra månader på heltid men grunden i mitt arbete är ju då ideellt arbete. Jag arbetar med alla slags frågor, jag möter kvinnor och jobbar med utbildning och information och jobbar med olika slags aktioner ute och demonstrationer och såna där saker, allt sånt där, allting, för det handlar ju om kvinnoförtryck. Det är ju mäns våld mot kvinnor och allt som ingår i det. Det handlar ju inte bara om att hjälpa och stödja kvinnor och barn, utan också om att vara utåtriktad med opinionsbildning och förebygga genom att vara ute och prata och informera och så vidare. Så idag är jag ordförande i kvinnojouren, kvinnojouren Iris som den heter. Jag har varit med i kvinnojouren i 18 år

Hur vill du beskriva ert eget arbete med kvinnor som drabbas av hedersrelaterat våld?

Det är ju främst då att ge kvinnorna skydd för att de är ju då hotade. Många är ju hotade till livet i den familj som de lever i. De vill leva i Sverige, som svenska flickor och kvinnor och då betraktas de som horor, de betraktas som, ja, de är inte accepterade att leva som svenska tjejer och så ska de giftas bort och sådär och är. Då, om de inte vill leva som familjen säger att de ska leva, så då blir de hotade till livet och de har brutit mot familjens heder och då behöver de ofta skydd. Vi fick här idag ett mail från en kvinna: Hjälp, snälla hjälp heter det. Vi fick det på vår hemsida. Det är en väninna som berättar att hennes väninna ska giftas bort i sommar och är när hon inte vill det så säger hon att hon överväger självmord. Hennes syster har tagit självmord för att slippa bli bortgift och nu så säger hon att hon ska giftas bort till sommaren och hon vill ha hjälp, vill ha skydd och en ny identitet och komma bort från familjen för att överleva. Och jag har svarat att vi kan hjälpa henne. Vi har ju erfarenhet av

det. Det gäller ju först och främst skyddet och sen att den här tjejen måste ha stöd och hjälp. Och ofta så är hon inte skyddad på den ort hennes familj bor då så skickar vi henne, eller vi samarbetar med kvinnojourer i andra delar av landet och då brukar vi skicka kvinnor till andra delar av landet, till en annan kvinnojour som ger henne hjälp där, och kan arbeta med skyddad identitet och boende och så vidare där. Sen finns det ju numera (informanten nämner namnet på en kvinnojour) en kvinnojour för kvinnor med invandrarbakgrund och de har också något slags boende. (Bandspelaren stängs av för att informanten ska leta upp skriftlig information om den andra kvinnojouren. Jag hänvisas till deras hemsida.)

Så vi har ett bra samarbete mellan kvinnojouren så vi kan alltså tjejen kan åka till en annan kvinnojour så att hon är mer skyddad i en annan kommun eller stad än vad hon är här. Vi tar emot tjejer från andra kommuner på samma sätt flera gånger. Det är så vi gör, men först och främst är det skydd. Den här tjejen (hänvisar till mailet) nu har jag skrivit till henne att den här väninnan att hon ringer upp, så kan vi ha ett möte, så att vi kan träffa tjejen och se hur vi ska kunna hjälpa henne. Ibland så har vi ju kontakter med, är det en minderårig flicka då måste vi ju ha kontakt med socialtjänsten, om det är en minderårig tjej va. Och då alltså att de förstår att det här är farligt för flickan att vara i en sån här familj. Vi har haft en flicka som har, hon flydde när hon gick till skolan och så åkte socialsekreteraren hit med henne och skickade henne till en annan del av Sverige för att hon var inte skyddad här och hon återvände då och så lovade familjen eller pappan att de skulle inte göra henne något och så hon åkte hem men efter ett tag så flydde hon igen från skolan till socialförvaltningen och då kom de med henne igen till oss och då ordnade vi ett annat boende, vi skickade henne till ett annat ställe, som (informanten nämner namnet på en kvinnojour) har i (informanten nämner en svensk stad, denna, samt namnet på kvinnojouren, utelämnar jag av sekretesskäl). Vi har lite olika åldrar. Vi har haft en kvinna som hade barn, då i samma situation. Ofta är det ju unga tjejer, det är flickor och i det här senaste fallet då en tjugooårig tjej. De ligger ju däromkring, ibland är hon 16, ibland är hon 20.

Varifrån kommer kvinnorna som drabbas?

Det är ju ofta med religionen islam. Från Iran, Irak, sen är det från, ja vad är det mer för länder, några afrikanska länder, där med islam alltså. Det är ju de som är strängt religiösa, som håller på traditionerna.

Drabbar våldet oftare kvinnor som nyligen har kommit till Sverige eller de som har varit här längre?

Det vet jag inte riktigt, det kan jag inte svara på. Det kan ju vara en familj som har bott här länge och flickan växer upp här och sen så vill hon ju ha svenska kompisar och kanske träffar en svensk kille. Hon är ute med svenska tjejer och vill gå på klassfester och sådär då och så får hon inte, hon är bevakad då. Sen är det ju så att de ska giftas bort och de gifter sig ju ofta inom släkten så att.

De fall som vi har haft har varit med en familj som har varit här ett tag, och flickorna har vuxit upp och gått skola här och så vidare och så kommer de och vill vara med svenska ungdomar, och sen det här att de ska giftas bort, det är ju väldigt vanligt att de skickar hem dem för att gifta bort dem med någon som de inte känner och flickorna vill inte det, kanske har de en svensk pojkvän eller vill inte alls giftas bort med någon som de inte känner, kanske någon äldre man eller så. Sen den här tjejen, jag tycker det är hemskt (hänvisar till mailet).

Vilken syn har kvinnorna på heder och hedersrelaterat våld?

Det tror jag att (en annan anställd på kvinnojouren, nedan kallad X) kan prata mer om.

Har det skett någon förändring eller någon förändrad syn på dessa frågor?

Efter hedersmordet på Fadime, då kom frågan verkligen upp, och så ringde det ju flickor och var lite oroade över sin situation, efter mordet, för det är ju väldigt mycket då, vi reagerade. Vi hade ju då en konferens eller ett seminarium, gjorde vi då i samband med händelsen, vi var på landstingshuset. Det var fullsatt och väldigt många som kom och lyssnade och så vidare. Vi bjöd dit (informanten nämner namnet på en kvinnojour)s ordförande från Stockholm. Vi hade paneldebatt då. Det jag vill säga, det som vi pratade om igår (hänvisar till föreläsningen den 28 mars 2006 med Åsa Éldén på Norrbottensmuséet) socialtjänstens förståelse, det där märker vi ju mycket, deras förståelse av det här, med familjen också, de ser ju inte faran i det här det är ju (jag frågar om informanten om hon menar att det sätter käppar i hjulet, och hon instämmer)

Hur tror du att problemen kan lösas?

Ja, jag vet faktiskt inte hur det här ska lösas, många vill ju ha det till att de ska integreras i det svenska samhället, men hur mycket de än integreras i det svenska samhället så händer ju det här i alla fall. Vad ska jag säga, det är ju, mäns våld mot kvinnor, det finns ju över hela världen i alla traditioner, i alla kulturer, det finns ju i vår kultur. Det är ju som hon berättade om (hänvisar till Eldén) fast det ser ju lite olika ut i olika kulturer. I vår kultur ser det ut på ett visst sätt, och i deras kultur ser det ut på ett visst sätt, det här med heder då, med familjens heder och då om man inte följer traditioner. Många påstår att det här står inte i Koranen, men jag vet inte, jag kan inte Koranen. X kan det här, hon är som klippt och skuren för att svara på de här frågorna, vi ska höra om hon inte kan träffa dig.

Övrigt

Vi i kvinnojouren försöker ju hjälpa de här kvinnorna och det gör vi ju, precis som vi stöder svenska kvinnor och tjejer, så hjälper vi ju och stöder dem på bästa sätt. Och som den här tjejen nu (hänvisar till mailet) det blir ju så att om hon hör av sig till oss så kommer vi be henne komma hit och vill hon då fly så kommer hon till jouren och bor här och så diskuterar vi hur vi ska lösa det här och hur vi då ska göra, då kontaktar vi (informanten nämner namnet på en kvinnojour) och ser om det är möjligt, och hur vi ska lösa det här med lite olika kontakter och ser hur vi ska göra. Tjejen är över 20 år så hon är ju myndig, så om vi kontaktar socialtjänsten för att få dem att betala det här dit vi skickar henne det är ju möjligt. Vi ser ju hur situationen ser ut, alla situationer ser ju inte likadana ut då, så arbetar vi utifrån den situationen den här tjejen befinner sig i. Men som jag förstår det så måste ju den här tjejen iväg för att hon riskerar att giftas bort, och säg såhär att hon då vägrar om hon då säger nej eller flyr så mördar de henne. Så visst är det ett allvarligt hot.